

ІСТОРІЯ

УДК 930(477)"17":281.9

Світлана БІЛА,

кандидат історичних наук, доцент кафедри давньої історії України та спеціальних історичних наук Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) bila.svitlana@mail.ru

УНІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЗАХІДНИХ ЄПАРХІЯХ КИЇВСЬКОЇ МИТРОПОЛІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

У статті аналізується внесок української церковної історіографії Галичини першої половини ХVІІІ століття у дослідження проблеми переходу західних єпархій Київської митрополії до унії. Зроблено спробу висвітлити особливості розвитку українського унієзнавства у зазначений період, показати основні тенденції в аналізі теми, з'ясувати здобутки та недоліки досліджень. Стверджується, що тогочасні науковці започаткували дослідження про унійні процеси у регіоні, обґрунтували об'єктивну і національно-захисну зумовленість проунійної діяльності руської церковної ієрархії, охарактеризували роль урядових кіл Речі Посполитої у поширенні унії.

Ключові слова: українська церковна історіографія, унійні процеси, західні єпархії Київської митрополії

Лит. 21.

Svitlana BILA,

Ph.D in History, Associate Professor of the Ukrainian Ancient History and the Ancillary Historical Sciences Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) bila.svitlana@mail.ru

THE UNION PROCESSES AT THE WESTERN EPARCHIES OF THE KYIV METROPOLIS IN THE UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY OF THE FIRST HALF OF THE XVIII CENTURY

The article analyses the contribution of the Ukrainian church of Galician historiography of the first half of the XVIII century to the investigation of the problem of transition of the western eparchies of the Kyiv metropolis to the union. There was an attempt to illuminate the peculiarities of the Ukrainian union-science's development during the mentioned period, to show the main tendencies in the analysis of the theme, to find out the investigations' achievements and defects.

It is asserted, that the scientists of that time initiated the investigation of the union processes at the region, substantiated the objective and national protective condition of the pro-union activity of the Ruthenian Church hierarchy, characterized the role of the government circles of the Commonwealth in the distribution of the union. It is known that the achievements of the scientists of the XVIII century have been used not only by the church, but also by the mundane historiography and play an important role for the nowadays union sciences. The political circumstances and the level of the history science of that time had an influence on the quality of the investigation of the historians of the XVIII century.

It is emphasised that the meaning of the first works from the union theme is determined not through the expositor's conclusions and the disclosure of the historic tendencies, but through the assembled documentary narrative.

Key words: Ukrainian church historiography, union processes, western eparchies of the Kyiv metropolis

Ref. 21.

УНИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ЗАПАДНЫХ ЕПАРХИЯХ КИЕВСКОЙ МИТРОПОЛИИ В УКРАИНСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XVIII ВЕКА

В статье анализируется вклад украинской церковной историографии Галиции первой половины XVIII в. в исследование проблемы перехода западных епархий Киевской митрополии к униции. Сделана попытка осветить особенности развития украинского униеведения в указанный период, показать основные тенденции в анализе темы, выявить достижения и недостатки исследований. Утверждается, что ученые того времени положили начало исследованию унионных процессов в регионе, обосновали объективную и национально-защитную обусловленность унионной деятельности русской церковной иерархии, характеризовали роль правительственных кругов Речи|дела| Посполитой распространения униции.|окружности|

Ключевые слова: украинская церковная историография, унионные процессы, западные епархии Киевской митрополии.

Лит. 21.

Постановка проблеми. Церковна історіографія виокремлюється в спеціальну галузь історичної науки, виробивши свої методи дослідження, як зауважують сучасні науковці, у XVIII ст. [12, 14]. Однак узагальнення і критичний аналіз нагромадженого матеріалу почали практикуватись не так давно. Історіографічне дослідження окресленої теми має вагоме наукове і пізнавальне значення. Аналіз доробку українських науковців Галичини вказаного періоду дасть змогу простежити генерування основних концептуальних поглядів дослідників XIX ст., котрі, безперечно, використовували думки, ідеї вчених XVIII ст. та зібраний ними фактологічний, джерельний матеріал. Укладення перших наративів з історії Львівської та Перемишльської епархій та унійних процесів у цих епархіях у першій половині XVIII століття було зумовлене тогочасними еkleзіальними обставинами, котрі вимагали кодифікації духовного й культурно-релігійного досвіду місцевої церкви та побудови чіткої хронологічної схеми її інституційного розвитку, починаючи від хрещення Русі. Роботи цього часу відображають ранній «доісторіографічний» (хронікально-джерелознавчий) період формування наукових знань про минуле західних епархій Київської митрополії.

Аналіз досліджень. Одним із перших проаналізував доробок історіографії XVIII ст. про унійну діяльність львівського єпископа Йосифа Шумлянського Микола Андрусяк [15, 6–20]. Внесок церковно-історичних досліджень першої половини XVIII ст. у дослідження проблеми переходу до унії Перемишльської епархії схематично висвітлено у монографії Б. Балака [3, 2–8]. Досягнення церковної і світської історіографії XVIII ст. про становище православної церкви у Львівській епархії XVII ст. представлено у статтях Василя Кметя [5; 6].

Як добу «збирання спадщини» презентував досягнення світської і церковної історіографії другої половини XVII – початку XIX ст. про унійні процеси у Львівській епархії Ігор Скочиляс [10, 36–44]. Науковець відзначає, що даний період історичних досліджень характеризується творчою адаптацією польських хронік і «Синопису», акумуляцією та засвоєнням джерельного наративу церковного походження (часто спільного для право-

славної й унійної церков слов'янсько-візантійського обряду), переважанням літописної методології та рис літературно-фактологічного методу письменства і конструюванням локальної історичної пам'яті для обслуговування тогочасної політики церковної ієрархії [10, 115].

Мета статті – проаналізувати внесок української церковної історіографії Галичини першої половини XVIII ст. у стан вивчення проблеми поширення унії у регіоні, охарактеризувати основні риси, здобутки та недоліки досліджень українських істориків XVIII ст.

Виклад основного матеріалу. У XVIII ст. українська церковна історіографія набуває суворо конфесійного характеру. Церковно-історичні дослідження використовувались передовсім не в наукових, а в ідеологічних цілях – як фактор формування суспільно-політичної, національної свідомості, нової унійної ідентичності. Зважаючи на те, що авторами перших студій з історії української церкви були духовні особи уніатського віросповідання, українська церковна історіографія Галичини підкреслювала політичні, конфесійні, культурні аспекти укладення унії у регіоні на межі XVII – XVIII ст. Розвивалась ідея про руську церковну ієрархію як активну рушійну силу унійних процесів. Унія розглядалась єпископами як єдиний легітимний шлях збереження національної ідентичності і можливості вибороти рівні права з католиками у Речі Посполитій.

Для тогочасних церковно-історичних досліджень характерним є ірраціональний підхід до пояснення людських прагнень та ідей, який поєднувався з цілісним провіденційним світоглядом. Перед істориком церкви стояли інші методологічні завдання: не так аналіз раціональних причинно-наслідкових зв'язків у сучасному розумінні, як пошук авторитетних свідчень і думок (звідси збирання різноманітних документальних матеріалів). Вочевидь історики Галичини передовсім, після переходу краю до унії відшукували аргументи для обґрунтування історичної необхідності, легітимності, ідентичності та життєздатності уніатської церкви.

Так, окремі аспекти з історії Львівської та Перемишльської єпархій у другій половині XVII – на початку XVIII ст. містились у записнику перемишльського єпископа, згодом київського митрополита Юрія Винницького (1660 – 1713) [1]. Записки повстали із зайвих карток при календарі, на яких Юрій Винницький записував різноманітні події із власного життя та родини. Відтак записки не були хронологічно укладені і стосувались здебільшого дріб'язкових подій у єпархіях. Разом з тим, вони важливі для вивчення кола зацікавлень цього ієрарха і відображають світогляд руського духовенства одразу після переходу краю до унії. Цінним моментом у праці є зазначення автором дати та деяких обставин переходу до унійного віросповідання перемишльського єпископа Іннокентія Винницького (1679 – 1700) у 1691 р. та львівського єпископа Йосифа Шумлянського (1667 – 1708) у 1700 р. [1, 181, 203]. Юрій Винницький повідомляє і про трагічні обставини смерті перемишльського владика у 1700 р. [1, 181].

Систематичне вивчення історії Львівської і Перемишльської єпархій видається доцільним пов'язати з появою рукописної пам'ятки київського унійного митрополита Лева (Кишки) (1711 – 1728) [13]. Сучасний опис пам'ятки подав О. Толочко [20].

Ще у першій половині XX ст. Й. Скрутень, опублікувавши частину рукопису, висловив цілком слушне припущення про можливість механічного поєднання в одній палітурці рукописів кількох авторів чи переписувачів [11, 105, 108]. Авторами окремої частини рукопису «Життєпису василіан» могли бути, на думку історика, І. Олешевський або А. Завадський, але тільки не Лев (Кишка) [11, 117–119]. Очевидно, що Лев (Кишка) написав лише певні фрагменти праці [16]. Разом з тим під назвою «Manuscriptum Leonis Kiszka» рукопис був відомим василіянським історикам XVIII – XIX ст. [21].

У першій половині XIX ст. рукопис перебував у збирача стародруків о.Івана Лаврівського (1773 – 1846). Саме під час роботи над ним, як відзначав Й. Скрутень, через необережність науковця частина рукопису згоріла [11, 106]. Загалом у XIX – на початку XX ст. до праці зверталось чимало дослідників, серед них А. Добрянський [4], А. Петрушевич [7; 8], М. Андрусак [1, 7].

На думку І. Сkochиляса, над твором тяжіють стереотипи літописної методології [10, 40]. І хоча Кишка намагався подати хроніку подій у ширшому контексті, загалом факти викладені без належного узгодження із загальною історичною канвою. Неоднорідні тематичні блоки поєднані шляхом хронологічного членування тексту і застосуванням фраз «того ж року». Дуже рідно цитуються джерела, відсутні покликання, тобто використано суто літописний інструментарій монтування тексту. Водночас «Рукопис» (особливо біографічні нариси про василіан) виявляє риси літературно-фактологічного методу письменства, з його чіткою композицією твору та багатоплановістю сюжетних ліній [10, 40–41].

На наш погляд, численні записи, зроблені Левом (Кишкою) чи, можливо, рядом інших авторів не є вичерпними, однак повідомляють багато цінної фактологічної інформації про обставини переходу до унії Перемишльської і Львівської єпархій та унійну діяльність перемишльського єпископа Іннокентія Винницького, львівського єпископа Йосифа Шумлянського, унійну програму галицької церковної ієрархії 1681 р., рішення Самбірського (1691 р.), Перемишльського (1693 р.) синодів і т.д. [13].

Першою синтетичною історією греко-католицької церкви в Україні стала книга генерального покуратора василіянського чину в Римі Ігнатія Кульчинського (1694–1741) «Specimen Ecclesiae Ruthenicae» [17; 18]. Синтетичне дослідження, публікація якого стала можливою і необхідною після проголошення унії у Перемишльській, Львівській та Луцькій єпархіях охопило інформацію про минуле і сучасність української церкви. У першій частині твору розглядалася агіографія (життєписи українських святих), друга частина містила короткий місяцеслов, у третій, власне історичній, висвітлювався загальний нарис церковного життя в Україні в XI – XVII ст. та історія руської ієрархії (біограми архієпископів і митрополитів) [9, 7]. На наш погляд, значення книги слід розглядати дещо ширше: вона стала першим підручником з історії української церкви, де зібрано і подано у концентрованому вигляді значний фактологічний матеріал, залишаючись поодиноким явищем у сенсі узагальнення теми. Втім праця вирізняється яскраво вираженою греко-католицькою орієнтацією, автор часто видавав бажане за дійсне. Згадане зауваження можна пояснити складним становищем новоутвореної уніатської церкви у XVIII ст., а відтак намірами істориків обстоювати права українських церковних структур у Речі Посполитій. Поза увагою неможливо залишити і своєрідну, не тільки ідейну, але й методологічну основу історичних праць XVIII ст.

Певною мірою відображені у праці окремі аспекти унійних тенденцій у Львівській, Перемишльській та Луцькій єпархіях в останній третині XVII ст. [18, 133, 136–137]. Одним з перших І. Кульчинський підкреслює важливість для підсилення унійних процесів сеймових постанов та діяльності польського уряду, зокрема, короля Яна Собеського. Вповні справедливими є висновки автора про безрезультатність для поширення унії в регіоні Люблінського колоквиуму 1680 р. (спільного зібрання уніатів та православних). Важливими є відомості історика про поширення унії на Волині та відносини між київським уніатським митрополитом Левом Заленським та луцьким єпископом Діонізієм Жабокрицьким. Останній, власне, під впливом митрополита перейшов до унії у 1702

р. І. Кульчинський акцентує також на значенні в унієзації регіону Замойського собору 1720 р. [18, 136–137].

Спроба нового осмислення минулого та церковно-політичних реалій сучасності, що знаходять відображення у рукописах Лева (Кишки) та праці І. Кульчинського, була гідно продовжена у численних (рукописних і друкованих) збірках документів. Основне завдання їх було обстоювання історичних традицій української церкви, історичної необхідності переходу західних єпархій Київської митрополії до унії на межі XVII – XVIII ст. У працях містились папські булли, декрети конгрегації поширення віри, інші матеріали, що стосувались уніатської церкви. В цих збірках була постійна потреба: документи регламентували внутрішнє життя новоутвореної церкви, служили аргументом у вирішенні тих чи інших питань у відносинах з урядом Речі Посполитої. Так, виразну національно-захисну спрямованість уніатської церкви в умовах постійних утисків її польською владою мав збірник «Оборона релігії греко-руської» (Львів, 1738) [19]. На думку деяких істориків XIX – початку XX ст., книга була опублікована у відповідь на єзуїтський проект знищення греко-католицького обряду та русинської народності [2, 579]. Збірка містила папські булли і декрети Римської конгрегації від часу Берестейської унії, сеймові постанови другої половини XVII ст., королівські універсали, які підтверджували права уніатам, зокрема, королівський диплом від 15 червня 1700 р. Важливими у збірці є документи, що стосуються обставин переходу Львівської єпархії до унії наприкінці XVII – на початку XVIII ст. та проунійної діяльності єпископа Йосифа Шумлянського.

Чітко окресленого національно-захисного характеру була документальна спадщина генерального офіціала, писаря і секретаря львівських єпископів А. Левинського (? – 1778). Офіціал працював з матеріалами єпархіального архіву та монастирських хронік, результатом чого стали кілька десятків сформованих та систематизованих упродовж 1760 – 1770 рр. копій, зокрема, про перехід світської і духовної громадськості з православного або уніатського віросповідання у католицизм за 1521 – 1778 рр., правового становища духовенства у X – середині XVIII ст. [14].

Грунтовну і високу оцінку документальної спадщини А. Левинського подав у своїх дослідженнях В. Кметь [5, 65–76]. Історик відзначив, що вона є важливим путівником на шляху джерелознавчих та документальних пошуків у дослідженнях історії української церкви, української духовної культури XVI – XVII ст. Співставлення певних актів, коментарі, концептуальні погляди, оперті на ґрунтовне вивчення джерел, тлумачення історії української церкви та передусім Львівської єпархії, дозволяють реконструювати специфіку поглядів на минуле упорядника збірок, вивчати еволюцію історичної свідомості українських духовних кіл в Галичині XVII – XVIII ст., як і специфіку історіографічних традицій Галичини XVIII ст.

Висновки. Підсумовуючи досягнення української церковної історіографії Галичини першої половини XVIII ст., слід наголосити, що безперечно дослідження (зібраним фактологічним матеріалом, введенням у науковий обіг численних документів) спричинились до появи якісно нових праць з історії української церкви у XIX ст. і започаткували вивчення і подальший поступ у дослідженні теми переходу Перемишльської, Львівської та Луцької єпархій до унії. Здобутки науковців XVIII ст. активно використовувались наступною як церковною, так і світською історіографією і мають важливе значення для сучасного унієзнавства. На якість досліджень впливали рівень тогочасної історичної науки та політичні обставини, в яких вони створювались. Усі праці мають чітко заманіфестований конфесійний характер і національно-захисну спрямованість.

У них акцентується, що польські уряди другої половини XVII ст. гарантували унійній церкві повне зрівняння у правах з католицькою. Значення перших робіт з унійної проблематики визначається не інтерпретаторськими висновками і з'ясуванням історичних закономірностей, а зібраним джерельним наративом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрусак М. Записник митр. Юрія Винницького з 1706 р. / М. Андрусак // Записки Чину Святого Василя Великого (далі – Записки ЧСВВ). – Жовква, 1932. – Т. IV. – Вип. 1–2. – С. 180–204.
2. Андрусак М. Проект знесення нашого обряду / М. Андрусак // Записки ЧСВВ. – Жовква, 1929. – Т. IV. – Вип. 3–4. – С. 574–581.
3. Балик Б. І. Інокентій Іван Винницький, єпископ перемиський, самбірський і сяницький (1680 – 1700) / Б. І. Балик. – Рим : Вид-во оо. Василіян, 1978. – XVIII+382 с.
4. Добрянский А. История епископов трех соединенных епархий Перемышльской, Самборской и Сяноцкой, от найдавейших времен до 1794 г. / А. Добрянский. – Львов : Б. и., 1893. – XII+64, XVIII+104, XIV+90 с.
5. Кметь В. «Життєписи львівських єпископів грецького обряду» – пам'ятка української історіографії другої половини XVII ст. / В. Кметь // Lwów; miasto – społeczeństwo – kultura. Studia z dziejów Lwowa / [pod red. K. Karolczaka]. – Kraków, 2002. – Т. 4. – С. 65–92.
6. Кметь В. Львівська єпархія XVI – початку XVII ст. : огляд історіографії / В. Кметь // Православний вісник. – 2002. – № 9–10. – С. 42–59.
7. Петрушевич А. Сводная Галицко-Русская летопись с 1600 по 1700 год / А. Петрушевич. – Львов : Изд. Галицко-Русская Матица, 1874. – Т. I. – 700 с.
8. Петрушевич А. Сводная Галицко-Русская летопись с 1700 до конца августа 1772 г. / А. Петрушевич. – Львов : Изд. Галицко-Русская Матица, 1887. – 15+329 с.
9. Плохій С. Від Якова Суші до Атанасія Великого. (Огляд видань римських джерел з історії української церкви) / С. Плохій // Український Археографічний Щорічник. Нова серія. – Вип. 2. – Т. 5. – Київ : Наукова думка, 1993. – С. 6–14.
10. Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть : організаційна структура та правовий статус / Ігор Скочиляс. – Львів : Вид-во УКУ, 2010. – xxiv + 832 с. + 16 с. кольор. іл.
11. Скрутень Й. Життєписи василіян. (Віомок з рукописного Збірника митр. Льва Кишки) / Й. Скрутень // Записки ЧСВВ. – Жовква ; Львів, 1924–1932. – Т. I. – С. 105–130, 284–291, 496–520; Т. 2. – С. 123–138, 376–401; Т. 3. – С. 496–520; Т. 4. – С. 219–237, 496–520.
12. Ульяновський В. Історія церкви та релігійної думки в Україні. Навч. посібник : У 3-х кн. – Кн. 1. Середина XV – кінець XVI ст. / В. Ульяновський. – К. : Либідь, 1994. – 256 с.
13. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУ у Львові). – Ф. 201. Греко-католицька митрополича консисторія, м. Львів. – Опис 46. – Спр. 413. – Арк. 1–779.
14. ЦДІАУ у Львові. – Ф. 201. – Опис 46. – Спр. 9. Матеріали, зібрані Левинским Антоном на тему : «О переходе с греко-католического в римо-католическое вероисповедание 1521 – 1778».
15. Andrusiak M. Józef Szumlański, pierwszy biskup unicki Lwowski (1667 – 1708). Zarys biograficzny / M. Andrusiak. – Lwów : Towarzystwo Naukowe, 1934. – 212 s.
16. Baran O. Rękopis Lwa Kiszki : struktura i treść źródła. Z dziejów bazylikańskiej historiografii przełomu XVII i XVIII wieku / O. Baran // Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej. – 2005. – R. 3. – S. 23–54.
17. Kulczynski I. Specimen Ecclesiae Ruthenicae, ab origine susceptae fidei ad nostra tempora in suis capitibus seu Primathibus Russiae cum S. Sebe Ap. Romanae semper unitae / I. Kulczynski. – Romae : Ex typ. Hieronymi Mainardi, 1733 – 1734. – Vol. 1–2. – 142 p.
18. Kulczynski I. Specimen Ecclesiae Ruthenicae / I. Kulczynski. – Parisiis, 1859. – 351 p.
19. Obrona religii grecko-ruskiej z Kościołem ś. Rzymskim zjednoczonej [...] założona i na zaszczyt tejże religii światu polskiemu pokazana. – Lwów : Drukarnia Coll. S-oc : Jezu, 1738. – 148 s.
20. Tolochko O. Leo Kishka's Annales sancti Nestoris and Tatishchev's Chronicles / O. Tolochko // Paleoslavica. – 2002. – Vol. 10. – № 2. – P. 263–265.
21. Zieliński L. Pamiątki historyczne krajowe / L. Zieliński. – Lwów, 1841. – S. 75–108.

REFERENCES

1. Andrusiak M. Zapysnyk mytr. Yurii Vynnytskoho z 1706 r. / M. Andrusiak // Zapysky Chynu Sviatoho Vasyliia Velykoho (dali – Zapysky ChSVV). – Zhovkva, 1932. – T. IV. – Vyp. 1–2. – S. 180–204.
2. Andrusiak M. Proekt znesennia nashoho obriadu / M. Andrusiak // Zapysky ChSVV. – Zhovkva, 1929. – T. IV. – Vyp. 3–4. – S. 574–581.
3. Balyk B. I. Inokentii Ivan Vynnytskyi, yepyskop peremyskyi, sambirskyi i sianitskyi (1680 – 1700) / B. I. Balyk. – Rym : Vyd-vo oo. Vasyliian, 1978. – XVIII+382 s.
4. Dobrianskyi A. Ystoryia epyskopov trekh soedynennikh eparkhyi Peremishlskoi, Samborskoi y Sianotskoi, ot naidavneishykh vremen do 1794 h. / A. Dobrianskyi. – Lvov : B. y., 1893. – KhII+64, XVIII+104, XIV+90 s.
5. Kmet V. «Zhyttiepysy lvivskykh yepyskopiv hretskoho obriadu» – pamiatka ukrainskoi istoriografii druhoi polovyny XVII st. / V. Kmet // Lwów; miasto – społeczeństwo – kultura. Studia z dziejów Lwowa / [pod red. K. Karolczaka]. – Kraków, 2002. – T. 4. – S. 65–92.
6. Kmet V. Lvivska yeparkhiia XVI – pochatku XVII st. : ohliad istoriografii / V. Kmet // Pravoslavnyi visnyk. – 2002. – № 9–10. – S. 42–59.
7. Petrushevykh A. Svodnaia Halytsko-Ruskaia letopys s 1600 po 1700 hod / A. Petrushevykh. – Lvov : Yzd. Halytsko-Ruskaia Matytsa, 1874. – T. I. – 700 s.
8. Petrushevykh A. Svodnaia Halytsko-Ruskaia letopys s 1700 do kontsa avhusta 1772 h. / A. Petrushevykh. – Lvov : Yzd. Halytsko-Ruskaia Matytsa, 1887. – 15+329 s.
9. Plokhii S. Vid Yakova Sushi do Atanasiia Velykoho. (Ohliad vydan rymskykh dzherel z istorii ukrainskoi tserkvy) / S. Plokhii // Ukrainskyi Arkheohrafichnyi Shehorichnyk. Nova seriia. – Vyp. 2. – T. 5. – Kyiv : Naukova dumka, 1993. – S. 6–14.
10. Skochyliias I. Halytska (Lvivska) yeparkhiia KhII–XVIII stolit : orhanizatsiina struktura ta pravovyi status / Ihor Skochyliias. – Lviv : Vyd-vo UKU, 2010. – khkhiv + 832 s. + 16 s. kolor. il.
11. Skruten Y. Zhyttiepysy vasylian. (Vyimok z rukopysnoho Zbirnyka mytr. Lva Kyshky) / Y. Skruten // Zapysky ChSVV. – Zhovkva ; Lviv, 1924–1932. – T. I. – S. 105–130, 284–291, 496–520; T. 2. – S. 123–138, 376–401; T. 3. – S. 496–520; T. 4. – S. 219–237, 496–520.
12. Ulianovskyi V. Istoriiia tserkvy ta relihiinoi dumky v Ukraini. Navch. posibnyk : U 3-kh kn. – Kn. 1. Seredyna XV – kinets XVI st. / V. Ulianovskyi. – K. : Lybid, 1994. – 256 s.
13. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnykh arkhiv Ukrainy u Lvovi (dali – TsDIAU u Lvovi). – F. 201. Hreko-katolytska mytropolycha konsystoriia, m. Lviv. – Opys 4b. – Spr. 413. – Ark. 1–779.
14. TsDIAU u Lvovi. – F. 201. – Opys 4b. – Spr. 9. Materyali, sobrannie Levynskym Antonyem na temu : «O perekhode s hreko-katolycheskoho v rymo-katolycheskoe veroyspovedanye 1521 – 1778».
15. Andrusiak M. Józef Szumlański, pierwszy biskup unicki Lwowski (1667 – 1708). Zarys biograficzny / M. Andrusiak. – Lwów : Towarzystwo Naukowe, 1934. – 212 s.
16. Baran O. Rękopis Lwa Kiszki : struktura i treść źródła. Z dziejów bazylikańskiej historiografii przełomu XVII i XVIII wieku / O. Baran // Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej. – 2005. – R. 3. – S. 23–54.
17. Kulczynski I. Specimen Ecclesiae Ruthenicae, ab origine susceptae fidei ad nostra tempora in suis capitibus seu Primathibus Russiae cum S. Sebe Ap. Romanae semper unitae / I. Kulczynski. – Romae : Ex typ. Hieronymi Mainardi, 1733 – 1734. – Vol. 1–2. – 142 p.
18. Kulczynski I. Specimen Ecclesiae Ruthenice / I. Kulczynski. – Parisii, 1859. – 351 p.
19. Obrona religii grecko-ruskiej z Kościołem ś. Rzymskim zjednoczonej [...] założona i na zaszczyt tejże religii światu polskiemu pokazana. – Lwów : Drukarnia Coll. S-oc : Jezu, 1738. – 148 s.
20. Tolochko O. Leo Kishkas Annales sancti Nestoris and Tatishchevs Chronicles / O. Tolochko // Paleoslavica. – 2002. – Vol. 10. – № 2. – P. 263–265.
21. Zieliński L. Pamiątki historyczne krajowe / L. Zieliński. – Lwów, 1841. – S. 75–108.

Статтю подано до редакції 12.03.2016 р.